כיתה ח' | הלכה · חמ"ד | שיעור 4 מתוך 5 | 45 דק'

רמב"ם שבת כד, יב-יג; שולחן ערוך או"ח שח, א, ג; פניני הלכה שבת כג, א, ג-ד, ז

"שלא יהיה כיום חול בעיניו": מוקצה בשבת

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו את שני הטעמים לאיסור מוקצה לפי הרמב"ם ופניני הלכה.
- התלמידים יבחינו בין שלושה סוגי מוקצה: מוקצה מחמת גופו, מוקצה מחמת חסרון כיס, וכלי שמלאכתו לאיסור.
- התלמידים יסבירו את ההיתר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור "לצורך גופו או מקומו".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה הופך את השבת ליום אחר, ולא רק ליום חופש?

בכל שיעור התלמידים מוסיפים ל"מפת השבת" של הכיתה שני דברים: דין אחד (מה עושים או ממה נמנעים) והרעיון שעומד מאחוריו (למה).

🧪 פתיחה

מניחים על השולחן חמישה חפצים (או תמונות): אבן, פטיש, מספריים, סכין לחם, ספר. שואלים: איזה מהם הייתם מזיזים בשבת בלי לחשוב פעמיים, ועל איזה הייתם עוצרים לחשוב? למה? רושמים את ההשערות על הלוח וחוזרים אליהן בסוף.

📖 הסבר למורה

מוקצה הוא איסור מדברי חכמים לטלטל (להזיז ביד) חפצים שאינם מיועדים לשימוש בשבת. הרמב"ם (שבת כד, יב) מסביר: כמו שהנביאים אמרו שלא יהיה "הִלּוּכְךָ בְּשַׁבָּת כְּהִלּוּכְךָ בְּחֹל", כך גם הטלטול צריך להיות שונה, "כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה כְּיוֹם חֹל בְּעֵינָיו". ובהלכה יג טעם נוסף: מי שמטלטל כלים שמלאכתם לאיסור "אֶפְשָׁר שֶׁיִּתְעַסֵּק בָּהֶן מְעַט וְיָבֹא לִידֵי מְלָאכָה". פניני הלכה (שבת כג, א) מסכם שני טעמים: לשמור על צביון השבת, ולעשות סייג שלא יבוא לעשות מלאכה.

שלושה סוגים מרכזיים (לפי פניני הלכה כג): **מוקצה מחמת גופו**: דבר שאין לו שום שימוש בשבת (אבנים, עפר, חול), ואסור לטלטלו גם לצורך דבר מותר. **מוקצה מחמת חסרון כיס**: דבר יקר שמקפידים לא להשתמש בו לשום דבר אחר, כמו סכין של שוחט (שולחן ערוך שח, א), ולפי פניני הלכה גם כלי נגינה ומצלמה. **כלי שמלאכתו לאיסור**: כלי שמשמש בדרך כלל למלאכה (פטיש, מספריים); מותר לטלטלו "לצורך גופו" (להשתמש בו לדבר מותר, כמו לפצח אגוזים בפטיש) או "לצורך מקומו" (כשצריך את המקום שבו הוא מונח), אבל לא כדי לשמור עליו (שולחן ערוך שח, ג).

חשוב שהתלמידים יבינו שמוקצה אינו "מלאכה". הוא שייך לצד של "שבתון" ושמירת אווירת השבת: גם הידיים "שובתות". זו גם הזדמנות לשאול: איך נראה יום שבו לא מזיזים חפצי עבודה ועסקים?

זרמים: נכתב בעיקר לממלכתי-דתי. בממלכתי אפשר להשתמש ברעיון של הרמב"ם ("שלא יהיה כיום חול בעיניו") כדיון ערכי על יום אחר בשבוע: מה אנחנו "מניחים בצד" כדי ליצור זמן אחר (למשל מסכים ועבודה), בלי לעסוק בפרטי ההלכה.

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (משנה, רמב"ם, שולחן ערוך, פניני הלכה). כאשר יש מנהגים שונים הם מוצגים זה לצד זה. כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

רמב"ם, הלכות שבת כד, יב (קטעים)

אָסְרוּ חֲכָמִים לְטַלְטֵל מִקְצָת דְּבָרִים בְּשַׁבָּת כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בְּחֹל

רמב"ם, הלכות שבת כד, יב (המשך)

כַּל וָחֹמֶר שֶׁלֹּא יִהְיֶה טִלְטוּל בְּשַׁבָּת כְּטִלְטוּל בְּחֹל כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה כְּיוֹם חֹל בְּעֵינָיו

רמב"ם, הלכות שבת כד, יג (קטע)

כֵּלִים שֶׁמְּלַאכְתָּן לְאִסּוּר אֶפְשָׁר שֶׁיִּתְעַסֵּק בָּהֶן מְעַט וְיָבֹא לִידֵי מְלָאכָה

פניני הלכה, שבת כג, א (קטע)

שני טעמים יסודיים לאיסור:א) לשמור על צביון השבת כיום קדושה ומנוחה, ובכלל זה שגם הידיים ישבתו מטלטול והתעסקות בדברים שאינם קשורים לשבת. ב) לעשות סייג שלא יבוא אדם לעשות מלאכה בשבת

פניני הלכה, שבת כג, ג (קטע)

כל דבר שאינו ראוי לשום שימוש בשבת, הרי הוא מוקצה מחמת גופו, היינו שמחמת גופו עצמו, שאין בו שום שימוש בשבת, הוא מוקצה. ובכלל זה אבנים, בעלי חיים, חצץ, עפר, עצים, עלים וכל מיני פסולת, וכן גופת מת. גם לצורך דבר המותר אסור לטלטל מוקצה זה

פניני הלכה, שבת כג, ד (קטע)

דברים יקרי-ערך שאין להם שימוש בשבת, ורגילים תמיד להקפיד שלא להזיזם ממקומם שלא לצורך שימושם המיוחד, כדי שלא ינזקו או יאבדו, הרי הם מוקצים מחמת 'חסרון כיס'

פניני הלכה, שבת כג, ז (קטע)

> לפיכך קבעו חכמים דין ביניים לכלי שמלאכתו לאיסור: ככלל הוא מוקצה, שאם היה מונח במקום שבו הוא עלול להינזק או להיגנב, אסור לטלטל אותו, אבל מותר לטלטל אותו לצורך גופו או מקומו

הפסוקים בלי טעמי המקרא, ושם ה' מובא בכתיב ה'. בשולחן ערוך הנוסח לפי מהדורת ספריא, עם הראשי תיבות שבמקור.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר, ואם הוא שלנו כתוב כך. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה כְּיוֹם חֹל בְּעֵינָיו"	טעם א (רמב"ם): שהשבת תרגיש אחרת, גם בתנועה של הידיים.
"וְיָבֹא לִידֵי מְלָאכָה"	טעם ב (רמב"ם): מי שמחזיק כלי עבודה עלול להתחיל לעבוד איתו. "סייג" = גדר מסביב לאיסור.
"כל דבר שאינו ראוי לשום שימוש בשבת"	מוקצה מחמת גופו: אבן, חול, עפר. אסור גם לצורך דבר מותר.
"מוקצים מחמת 'חסרון כיס'"	דבר יקר שמקפידים עליו מאוד, ולכן לא משתמשים בו לשום דבר אחר.
"מותר לטלטל אותו לצורך גופו או מקומו"	כלי שמלאכתו לאיסור: מותר להשתמש בו לדבר מותר, או להזיז אותו כשצריך את המקום.

👥 לימוד בחברותא

בזוגות. שלב א: קוראים את הרמב"ם ומוצאים שני טעמים. שלב ב: קוראים את שלושת קטעי פניני הלכה ומכינים "כרטיס" לכל סוג מוקצה: שם, הגדרה, דוגמה, האם מותר לטלטל לצורך דבר מותר.

1. מה הקל וחומר שהרמב"ם עושה בהלכה יב?
2. מה הטעם השני בהלכה יג? למה דווקא כלים שמלאכתם לאיסור?
3. מה ההבדל בין מוקצה מחמת גופו לכלי שמלאכתו לאיסור, בשאלה "לצורך דבר מותר"?
4. מה פירוש "לצורך גופו" ו"לצורך מקומו"? תנו דוגמה לכל אחד.
5. חזרו לחמשת החפצים מהפתיחה: לאיזה סוג שייך כל אחד?

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (בדף זה), דף העבודה

1. פתיחה: חמישה חפצים על השולחן (5 דקות)
2. לימוד בחברותא: שני הטעמים ברמב"ם (8 דקות)

3. לימוד בחברותא: שלושה סוגי מוקצה ("כרטיסים") (12 דקות)
4. מליאה: בדיקת ההשערות מהפתיחה, צורך גופו ומקומו (7 דקות)
5. דף עבודה בזוגות (10 דקות)
6. סיכום וכרטיס יציאה (3 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה שני הטעמים לאיסור מוקצה?
2. מהם שלושת הסוגים של מוקצה שלמדנו?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה מוקצה מחמת גופו חמור יותר מכלי שמלאכתו לאיסור?
2. איך "שלא יהיה כיום חול בעיניו" קשור לשאלה הגדולה של היחידה?

הערכה (מה דעתי?)

1. אילו חפצים בחיים שלכם הם "חפצי חול" מובהקים? מה היה קורה אילו הנחתם אותם בצד יום אחד בשבוע?

🏁 סיכום השיעור

מוסיפים ל"מפת השבת": מוקצה = "שבתון" של הידיים; שני טעמים (צביון השבת וסייג). כל זוג כותב משפט: "מוקצה עוזר לשבת להיות אחרת כי..."

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. כתבו סוג מוקצה אחד ודוגמה שלו.
2. הסבירו מה פירוש "לצורך מקומו".

💡 הערות למורה

שאלות על טלפונים ומכשירים חשמליים יעלו בוודאות. לפי פניני הלכה (שבת כג, ד) מחשב כף יד ומצלמה הם מוקצה מחמת חסרון כיס; אפשר להפנות לכך ולפרק יז בפניני הלכה (חשמל), ולהזכיר שבשאלה מעשית שואלים רב. היזהרו מתחושת "רשימת איסורים": החזירו את הדיון לטעמים. דינים מתקדמים (בסיס לדבר האסור, טלטול מן הצד) לא נכללו בשיעור.

📝 בדף העבודה

שני הטעמים לאיסור מוקצה, מיון חפצים לשלושת הסוגים, צורך גופו ומקומו, ושאלה מסכמת (20 נק'). מחוון מלא בעמוד השני. לתלמידים שזקוקים לתמיכה יש גרסה מותאמת עם מחסן מילים ומשפטי פתיחה.

מקורות

- רמב"ם, הלכות שבת כד, יב (קטעים) (ספריא)
- רמב"ם, הלכות שבת כד, יג (קטע) (ספריא)
- פניני הלכה, שבת כג, א (קטע) (ספריא)
- פניני הלכה, שבת כג, ג (קטע) (ספריא)
- פניני הלכה, שבת כג, ד (קטע) (ספריא)
- פניני הלכה, שבת כג, ז (קטע) (ספריא)

מחוון: מוקצה: מה לא מזיזים בשבת ולמה

1. טעם א: שהשבת לא תהיה כמו יום חול: "כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה כְּיוֹם חֹל בְּעֵינָיו". טעם ב: סייג שלא יבוא לעשות מלאכה: "וְיָבֹא לִידֵי מְלָאכָה".
2. גופו · כלי שמלאכתו לאיסור · חסרון כיס · כלי שמלאכתו לאיסור · גופו.
3. מותר, "לצורך מקומו": צריכים את המקום שבו הוא מונח (פניני הלכה כג, ז; שו"ע שח, ג).
4. ב. (פניני הלכה כג, ג: "למשל, אסור לקחת אבן... כדי לפצח בה אגוזים".)
5. א. (6 נק') צביון השבת (שלא תהיה כיום חול) וסייג למלאכה (מי שמטלטל כלי עבודה עלול לעבוד). 3 נק' לכל טעם.
   ב. (6 נק') מוקצה מחמת גופו: אסור גם לצורך דבר מותר. כלי שמלאכתו לאיסור: מותר לצורך גופו או מקומו, ואסור כדי לשמור עליו.
   ג. (4 נק') גופו: פטיש לפיצוח אגוזים / מספריים לפתיחת שקית אוכל (לפי השיעור). מקומו: הזזת פטיש מהכיסא כדי לשבת.
   ד. (4 נק') תשובה אישית מנומקת.